

TEŞBİH SANATININ HADİSLERDEKİ YANSIMASI

Hasan SOYUPEK*

ÖZET

Bu çalışma, teşbih sanatı ve bu sanatın hadislerdeki yansımaları konu edinmektedir. Çalışmada, öncelikle fesâhat ve belâgat kavramları üzerinde durularak Hz. Peygamberin fesâhati ve belâgati ile ilgili bilgi aktarılmıştır. Daha sonra teşbih sanatının tanımı, unsurları ve gayesi ele alınmıştır. Sonunda da lafızlara zengin anlamlar yükleyen ve güzel bir anlatım vasıtası olan teşbih sanatı ile ilgili hadislerden örnekler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Teşbih, Fesâhat, Belâgat, Hadis.

A VALUE OF THE ALLEGORY (tashbeeh) IN HADITH

This study deals with the allegory (tashbeeh) and its value in Hadith. Firstly, the concepts of allegory and eloquence are analyzed and prophet's usage is emphasized. Then, the definition, elements, sections and aim of the allegory are explained. Finally, similar examples of the allegory are given from Hadiths.

Key words: Allegory(tashbeeh), clarity of speech, Eloquence, Hadiths

GİRİŞ

Hz. Peygamber tebliğ görevini yerine getirirken, diller içerisinde en zengin ve belâgat yönünden de üst sıralarda olan Arap dilinin bütün inceliklerini kullanmıştır. Bunu yaparken de bütün insanların anlayabileceği şekilde teşbihli, temsilli, mecâzlı ve kıssalı anlatımlara yer vermiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in kullandığı dil ne kadar iyi bilinirse, hadisler de o kadar iyi anlaşılacak ve yorumlanacaktır. ¹

Bu bağlamda meramı güzel şekilde beyan etmenin ifadesi olarak dilin en önemli özelliklerinden biri fesâhat ve belâgattir. Belâgatin üst ve alt olmak üzere iki mertebesi vardır: Üst mertebesi; insanlığın benzerini getirmesi mümkün olmayan Kur'ân'ın sahip olduğu i'câzı ile Hz. Peygamberin bazı belâğat hadisleridir.

* Dr. Hasan SOYUPEK, SDÜ, İlahiyat Fakültesi. hsoyuppek@ilahiyat.sdu.edu.tr.

¹ Dölek, Adem, *Edebî Açıldan Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Erzurum 2001, s. xvii, xviii.

Alt mertebesi ise; fasih olmayan ifade ve sözlerdir.² Belâgat ilmi sayesinde, edebî metinleri anlamanın yanında sanat değerini kavrar ve kuvvetlisini, zayıfını biliriz.³

Sözlükte fesahat, açık olmak, ortaya çıkmak anlamına gelir.⁴ Çocuk açık düzgün ve anlaşılır bir şekilde konuştuğunda ; (أَفْصَحَ الصَّبِيُّ فِي كَلَامِهِ) denilir.⁵ Daha önceleri fesâhat; belâgat, beyân ve beraat gibi kelimelerle eş anlamlı olarak “güzel ve etkin söz” anlamında kullanılırken, sonraları lafız güzelliğine fesâhat, manâ güzelliğine belâgat, beyân ve berâat denilmeye başlanmıştır.⁶ Istılahta ise; fesâhat, kelime harflerinin dile ağırlık vermemesi, mananın açık, kelâmın gramer kurallarına uygun olması⁷ ve sözün ses ve mana kusurlarından arınmış olmasıdır. Kıscası, fasih söz; manası kolay anlaşılın, kusurlardan uzak, rahat telaffuz edilen ve dizimi mükemmel olan sözdür.⁸

Belâgat ise sözlükte, varmak ve hedefe ulaşmak manasına gelir. Şöyle ki “بَلَغَ - يَبْلُغُ - بُلُوغًا” fiili “ulaştı ve vardı” anlamlarını taşımaktadır. Herhangi bir kimse maksadına ulaştığı zaman; “بَلَغَ فُلَانٌ مُرَادَهُ” denir. Meselâ konvoy, şehre vardığı zaman da; “بَلَغَ الرَّجُلُ الْمَدِينَةَ” denir. ۰ Açık-seçik ve güzel konuşan adama “رَجُلٌ يَبْلُغُ” denir.⁹ Kelime anlamı yönüyle, belâgat ulaşmak, bir şeyin son noktasına varmak ve ergenlik çağına girmek gibi manalara gelmekle birlikte,¹⁰ doğru bir manayı kendisine uygun olan üstün ifadelerle anlatmak anlamlarını da taşımaktadır.¹¹ Diğer taraftan belâgat “birçok manayı kapsayan isim” şeklinde tarif edilmiştir.¹² Istılahta ise belâgat iki manada kullanılmaktadır. Birincisi; sözün fasih olması,¹³ ikincisi

² Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniye*, (haz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay), Ankara 2000, s. 23; Dölek, *a.g.e.*, s. 3; Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyât Bilgi ve Teorileri*; (*Belâgat*), s. 22.

³ en-Nâka, Mahmut Kamil, “Öğretim Yöntemleri ve Arapça Öğretim Teknikleri”, (haz. Mustafa Kelebek), *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 3; Sivas 1999, s. 396.

⁴ İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisanu'l-'arab*, Beyrut, ts. V, 3419; ez-Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmüd b. Ömer, *Esâsü'l-belâğa*, Beyrut 1965, s. 474; et-Teftazânî, Sa'düddin, *Muhtasaru'l-meânî*, İstanbul 1304, s. 12-13; el-Hafâcî, Saïd b. Sinân, *Sirru'l-fesâha*, Kahire 1994, s. 59.

⁵ İbn Fâris b Zekeriyâ, Ebu'l-Hasen Ahmed, *Mu'cemu-mekâyisi'l-lüğa*, Beyrut ts. s. 848; İbn Manzur, *a.g.e.*, V, 3419, 3420; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 49, 50; el-Firûzâbâdî, Meccüddin Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsü'l-muhît*, Beyrut 1987, s. 299; el-Hafâcî, *a.g.e.*, s. 58; el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî*, Beyrut ts. s. 6; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâzıha*, Mısır 1959, s. 5; Bolelli, Nusrettin, *Belâgat Kur'an Edebiyatı*, İstanbul 2000, s. 16.

⁶ Çuhadar, Mustafa, “Fesâhat”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 423.

⁷ et-Teftazânî. *a.g.e.*, s. 12-13; el-Hafâcî, *a.g.e.*, s. 59; Dölek, *a.g.e.*, s. 2.

⁸ el-Hafâcî, *a.g.e.*, s.59; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 7; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 5; Bilgegil, *a.g.e.*, s. 25; Bolelli, *a.g.e.*, s. 16.

⁹ İbn Fâris, *a.g.e.*, s. 153; İbn Manzur, *a.g.e.*, I, 345-347; Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1006; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 31, 32; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 8-10; Bolelli, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁰ Bkz. et-Teftazânî, *a.g.e.*, s. 12-13; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 31- 32; Dölek, *a.g.e.*, s. 2.

¹¹ Bolelli, *a.g.e.*, s. 26.

¹² el-Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve t-Tebyîn*, (thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn), Bağdat 1960, I, 115.

¹³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 31- 32; Dölek, *a.g.e.*, s. 2.

ise duruma uygun olmasıdır.¹⁴ Diğer bir ifadeyle konuşanın, manaları ifade etmek için güçlü bir meleke kazanmak ve terkiplerin de hakkını vermek suretiyle teşbih, mecâz ve kinâye sanatlarını maharetle kullanmasıdır.¹⁵

Belâgat, meâni, beyan ve bedî olmak üzere üç kısma ayrılır. Meâni, kelâmı muktezây-ı hale uygun olarak yerinde, yeterince ve muhatabın anlama seviyesine göre söylemenin kurallarını konu alan ve onu hatalı kullanımdan koruyan ilim dalıdır.¹⁶ Diğer bir ifade ile sözün yerinde kullanılması, muhatabın haline uygun söylenmesini sağlar. Örneğin çocukla konuşurken çocuklaşmak, âlimle ilmî konuşmak gibi durumlar meanî ile ilgilidir.¹⁷

Beyan, sözlükte; “Bir iş açık ve aşikâr olmak, ortaya çıkmak, görünmek, açıklamak, zekâ ile anlaşılır hale gelmek, belirgin olmak ve ortaya koymak” anlamlarına gelir.¹⁸ Terim olarak ise muhtelif şekillerde ifade edilen ve kendisinde bulunan açık işaretle/delâletle, bir sözde esas anlatılmak istenenin kavranmasını sağlayan ilim dalıdır.¹⁹ Sehl b. Hârûn(ö: 215/830) bu konuda şöyle der. “Akıl ruhun, ilim aklın gözcüsü, beyan ise, ilmin tercümanıdır. İbn et-Tev’eme ise, “Ruh, beden, ilim ruhun, beyan ise ilmin direğidir” der.²⁰

Bedî, sözlükte; ortaya koyma, benzersiz yaratma ve icat etme anlamlarına gelen (بَدَعَ) fiilinden türemiş olup (فَعِيل) vezninde “benzersiz yaratan, icat eden” anlamına gelir.²¹ Ayrıca bedî, kelâmın güzelleştirilmesi yönünden manevî ve lafzî olmak üzere iki kısımda incelenir. Terim olarak ise, “manaya delaleti açık ve durumun gereğine uygun olan sözü, lafız ve mana yönünden güzelleştiren usûl ve maharetlerden bahseden bir ilimdir.”²²

Hz. Peygamber, içinde yaşadığı toplumun en fasih ve en belîğ konuşanı idi. O, bu gerçeği, “Ben Arabin en fasih konuşanıyım”²³ hadisiyle ifade etmiştir. Bir rivayette de “Ben Arapça’yı en iyi bileninizim, ben Kureşiyim ve ben Sa’d oğulları içinde yetiştirdim.”²⁴ buyurur. Çünkü O’nun belâgatı, ilâhî mevhibenin ve yetiştirdiği

¹⁴ Eren, Şadi, *Kur’anda Teşbih ve Temsiller*, Ekim 2001, s. 13.

¹⁵ es-Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu’l-’ulûm*, (thk. Abdülhamid Hindâvî), Beyrut 200, s. 29.

¹⁶ es-Sekkâkî, a.g.e., s. 247; el-Hâşimî, a.g.e., s. 46; bkz. et-Teftazânî, a.g.e., s. 28-34.

¹⁷ Eren, a.g.e., s. 14.

¹⁸ el-Câhız, a.g.e., I, 76; İbn Manzûr, a.g.e., XIII, 67; el-Hâşimî, a.g.e., s. 244.

¹⁹ el-Kazvîni, el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman, *el-İzâh fi ulûmi’l-belâga* (thk. Muhammed Abdül-mün’im Hafâcî), Beyrut 1980, II, 326; el-Kazvîni, el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman *et-Telhîs fi ulûmi’l-belâga* (thk. Abdülhamid Hindâvî), Beyrut 1997; s. 61; Ayrıca bkz. et-Teftazânî, *Muhtasarul-meâni*, a.g.e., s. 273-276.

²⁰ el-Câhız, a.g.e., I, 77.

²¹ İbn Manzûr, a.g.e., XIII, 6-8.

²² et-Teftazânî, a.g.e., s. 385.

²³ es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebi Bekir, *el-Câmiu’s-sağîr fi ehâdisi’l-Beşîrin-Nezîr*, Beyrut 1981, s. 107.

²⁴ İbn Kesir, İmâdü’d-din Ebû’l-Fida İsmail, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Beyrut 1996, s. 257.

ortamın bir sonucuydu. Bu bakımdan Hz. Peygamber “Rabbim beni en güzel şekilde terbiye etti. Ve ben, Sa’d oğulları içinde yetiştim”²⁵ demiştir.

Hız. Peygamber’in hutbeleri incelendiği zaman onun seciyi az kullandığı, bazı nadir kelimelere yer verdiği, ama düşüncelerini açık, seçik ve hikmet dolu bir dille ifade ettiği görülür.²⁶

Araplar Hız. Peygamber’e bazı Arapça kavramları sorup, ondan gerekli cevabı aldıklarında tatmin olurlardı. Aynı şekilde bu durum onlara keyf veriyordu. Çünkü onların arasından çıkmıştı.²⁷ Hatta Câhız’ın Hız. Peygamber’in fesâhati ve belâgatı hakkındaki sözleri o kadar meşhur olmuştur ki, bu saha ile ilgilenenler onun sözlerini referans göstermekten kendilerini alamamıştır.²⁸ İbnu’l-Esir (ö. 606/1209) de Hız. Peygamber’in fesahat ve belâgatı ile ilgili olarak şöyle der: “Muhakkak ki Hız. Peygamber, lisan bakımından Arapların en fasihi, beyan bakımından en açık, nutku en tatlı, lafız ve lehçe bakımından en düzgün ve en açık konuşanı, huccet yönünden kuvvetlisi, hitap açısından da en iyi bileni ve en doğru yolu gösterenidir.”²⁹

Bu zikredilenlerin yanında Hız. peygamber’in fesâhatini teyit eden başka örnekler de bulunmaktadır. Örneğin çölden bir heyet gelmiş ve Hız. Peygamber ile birtakım garip kelimeler kullanarak konuşmuşlardır. Bu durum orada bulunan Hız. Ali’nin hayretini celbetmiş ve Hız. Peygamber’e “sana bu lehçeleri kim öğretti?” demiştir. Bunun üzerine o da: رَبِّي فَأَحْسَنُ تَأْدِيبِي Beni Rabbim terbiye etti ve edebimi güzel yaptı” buyurmuştu.³⁰ Ayrıca Hız. Ali, Hız. Peygamber’den duyduğu bazı ibareleri daha önce hiçbir Araptan duymadığını da belirtmiştir.³¹

Yine o, hoş olmayan şeyleri söylemeye mecbur kalırsa kapalı bir şekilde ifade ederdi. Böylelikle onun terbiyesinde yetişen insanlara ileride yapacakları tebliğde nasıl konuşmaları gerektiğine de işaret etmiş oluyordu. Kendisinden önce kimsenin telaffuz etmediği ve Arapların aynı mana için kullandıkları lafızdan daha etkili olan filan yerde söylediği şu ifade fesâhatinin delillerinden sadece bir tanesidir:

²⁵ Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü’l-hafâ ve muzilî’l-ibâs ammâ iştehera mine’l-ehâdîs alâ elsineti’n-nâs*, Beyrut 1405, I, 70.

²⁶ er-Râfîî, Mustafa Sadık, *a.g.e.*, s. 326.

²⁷ Furat, Ahmet Subhi, *Arap Edebiyatı*, İstanbul 1996, s. 112.

²⁸ Uzun, Tacettin, “Hız. Peygamber’in Belâgat ve Fesâhati”, *Makâlât*, Konya 1999/2, s. 152.

²⁹ İbnu’l-Esir, Mecdudin Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbî’l-hadis ve’l-eser*, (thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî ve Tahir Ahmed), Kahire 1963, s. 4; Sancak, Yusuf, *Hız. Peygamber Devrinde Şiir*, Erzurum 1999, s.193; Dölek, *a.g.e.*, s. 3. Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Sadık, *a.g.e.*, s. 281-287.

³⁰ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul 1992, İlim, 31; Enbiyâ, 48, Nikah, İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *es-Sünen*, İstanbul 1992, Nikah, 13; 43; el-Aclûnî, *a.g.e.*, I, 70.

³¹ er-Râfîî, *a.g.e.*, s. 314.

الآن حمي الوطيس³²

“Şu an harb şiddetlendi (ocak alevlendi)” el-Vatis kelimesi ocak (Tennur) anlamındadır. Hz. Peygamber burada harbi yanan ocağa benzeterek,³³ muhatabı etkilemek ve dikkatini çekmek istemiştir.

Hız. Peygamberin dâvet, tebliğ, ta’lim gibi pek çok görevleri, anlatıma dayanmaktadır. Bu nedenle o, bu vazifeleri gerçekleştirebilmek için, Arapçanın bütün anlatım tekniklerine başvurmuştur. Dolayısıyla onun sözlerinde İslâm’ın bazı temel gerçeklerinin şeytan, küfür, yırtıcı hayvan ve Cehennem gibi makbul sayılmayan şeylere benzetildiğini görmekteyiz³⁴ İşte bu niteliklere sahip olan Hz. Peygamber’in sözleri, Arapların önceden bildiği unsurlarla birlikte İslam’ın ortaya koyduğu yeni hayat şartlarına uygun unsurları bulunan sanatsal bir uslûba sahiptir.³⁵

Hatta Hz. Peygamber’ in belâgatta örnek olarak ele alınan hadislerine ‘cevâmi’u’l-kelim³⁶ isminin verilmesi, onun sözlerinin Arap dilinde örnek olmaya lâyık olduğunu göstermektedir.³⁷ O, her dilde sürekli kullanılan³⁸ ve edebî sanatlar içerisinde önemli yeri olan teşbih, istiâre, mecaz, kinâye vs. gibi bütün anlatım tarzlarını kullanmıştır.³⁹

Bu çalışmamızda beyan ilminin konularından olan teşbih sanatını ve çeşitlerini, Hz. Peygamber’in hadislerindeki bazı örneklerin tespit edilmesi yanında teşbih sanatının kullanım maksatları üzerinde duracağız.

Teşbih Sanatı

(الشَّبِيهُ وَ الشَّبِيهَةُ وَ الشَّبِيهَةُ) kelimesi sözlükte bir şey bir şeye benzedi veya benzeşti anlamlarına gelip, cemisi أَشْبَاهٌ dir. Benzetme anlamında teşbih ise شَبِهَ kökünden (تَفْعِيل) babının mastarıdır. Örneğin, Lisânü’l-Arab’da geçen, (أَصْبَحَ فِيهِ شَبَهُ مِنْ أُمِّهِ مِنْ عِظَمِ الرَّأْسِ وَ مِنْ خُرْطُمِهِ) “Onda kafa kemiği ve burnu yönünden annesine benzeme vardır.”⁴⁰ beytindeki “şebühün” kelimesi bu anlamdadır.⁴¹

³² Müslim, el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *el-Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul 1992, Cihad, Ahmed .Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1992, I, 207.

³³ İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, I, 78.

³⁴ Dölek, *a.g.e.*, s. 40, 41.

³⁵ Gürkan, Nejdî, “Arap Edebiyatında Kinâye Sanatının Konumu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl 1998, sayı 5, s. 245.

³⁶ Cevâmi’ul-kelim: Az kelime ile çok mânâ ifade eden vecdelerdir ki, Kur’ân-ı kerîm ve Hz. Peygamber’in hadisleri en açık örneğini oluştururlar. Bkz. Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 79; Aydınli, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 2006, s. 66; Ayrıca bkz. Ramazan Kazan, “Hz. Peygamber’in Üslûbunda Cevâmiu’l-Kelim”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğleri)*, Isparta 2001.

³⁷ Özbalkıç, Reşit, *Kur’ân ve Hadis’in Arap Gramerindeki Rolü*, İzmir 2006, s. 2004.

³⁸ Kılıç, Hulûsî, ‘Belâgat’, *DİA*, V, 380.

³⁹ Görmez, *a.g.e.*, s. 256.

⁴⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 2190.

⁴¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 2189.

Bir diğer örnekte ise, kişinin yaşlandığı ve zayıfladığı zaman şöyle denilir: ⁴²
أَشْبَهَ الرَّجُلُ أُمَّه

Teşbih kelimesinin ıstılahî anlamı, belli bir amaç için, bir veya daha fazla ortak vasıftan dolayı bir şeyi diğer bir şeye bir edatla benzetmektir.⁴³ Bu da mana da bir şeyin diğer bir şeye ortak olması, katılması demektir.⁴⁴ Daha açık bir ifadeyle sözü güçlendirmek için aralarında ortak nitelik ve benzerlikler bulunan iki şeyi birbirine benzetmeye “teşbih” denilmektedir.⁴⁵ Belâgatçılar; teşbihi güneşteki ışık, aslandaki cesaret gibi bir şeyde bulunan vasıflardan birisinde, iki niteliğin katılığını göstermek şeklinde tanımlamışlardır.⁴⁶

Bu genel tanımlardan sonra, bazı dilciler tarafından yapılmış olan teşbih tariflerini ele alarak konuyu biraz daha açıklığa kavuşturmak istiyoruz. Şair Beşşâr b. Burd (ö: 167/785)'e, asrındaki akranlarına ne ile üstün geldiği sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Şüphesiz ki bana ulaşan her şey tabiatıma ve fikrime uygun olmasına rağmen, hakikatlerin iç yüzlerine bakarak sağlam bir fikre ve onların aslına ulaştım. Sonra da serbestçe, onları seçerek hakikatlerine eriştim” demıştır.⁴⁷

Teşbih konusunda ilk konuşanlardan olduğu söylenen el-Mubberred (ö: 285/898) ise teşbihi şu şekilde anlamıştır: “Teşbihte bir sınır vardır. Nesnelere, ya şekil yönünden birbirlerine benzerler ya da birbirlerine zıt düşerler, ancak teşbihi bulunduğu konuma göre değerlendirmek gerekir.”⁴⁸

Kudâme b. Câ'fer (ö: 337/948), “*Nakduş-şi'r*” adlı kitabında teşbihi şu şekilde tarif eder: “Teşbih, ancak kendilerini içine alan ve kendisiyle nitelendikleri anlamlarda ortaklık olması; her birinin kendisiyle nitelendiği sıfatlarla diğerinden ayrıldığı hususlarda ayrılık taşımasıyla ortaya çıkar. Durum böyleyse, en güzel teşbih, iki şey arasındaki farklılıktan ziyade, ortak sıfatların daha çok olmasıyla mümkün olur. Öyle ki sonuçta birbiriyle aynı hale gelir.”⁴⁹

er-Rummânî (ö: 384/994) ise; “Teşbih, akıl ve histe, iki şeyden birinin diğerinin yerine geçmesidir.” demıştır. Ebu Hilâl el-Askerî (ö: 400'den sonra) de şöyle

⁴² İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 2189. Ayrıca bkz. el-Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s.1610.

⁴³ et-Teftazânî, *a.g.e.*, s. 280; Hafâcî Muhammed Abdülmün'im, Muhammed Sadî, Abdulaziz Şeref, *el-Üslûbiyyetü ve'l-beyânü'l arabî*, Beyrut 1992, s. 143; el-Hafâcî, *a.g.e.*, s. 235.

⁴⁴ et-Teftazânî, *a.g.e.*, s. 280.

⁴⁵ Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire 1985, III, 128-133; Aydın. *a.g.e.*, s. 87.

⁴⁶ el-Cürçânî, Ali b. Muhammed eş-Şerif, *Kitâbü't-ta'rifât*, Beyrut 1985, s. 60.

⁴⁷ Akkâvî, İnâm Fevvâl, *el-Mu'cemu'l-mufasssal fi ulûmi'l belâga el-bedî ve'l beyân ve'l meâni*, Beyrut 1992, s. 322, 323.

⁴⁸ el-Müberred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezid, *el-Kâmil fi'l-luğa ve'l-edeb* (thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî), Beyrut 1997, II/948.

⁴⁹ Ebu'l-Ferec Kudâme b. Câfer, *Nakduş-şi'r*, Kahire, ty, s. 109.

ifade etmiştir: “Teşbih, iki şeyden birinin, diğerinin yerine geçerek, teşbih edatı ile nitelendirilmesine denir.”⁵⁰

Dilcilerin bu ifadelerinden anlaşıldığı üzere, teşbihin anlamı konusunda aralarında doğal olarak farklılıklar gözükmemektedir. Ancak bu ifadelerinde değişmeyen ortak şey, müşebbeh ve müşebbeh bih’in ortak bir nitelik veya anlamda birleşmeleridir. Diğer taraftan teşbih, bir nesnenin niteliğini, daha iyi anlatılabilen için bir başka nesneden yararlanarak, onu anımsatma vasıtasıyla gerçekleştirilir. Aynı şekilde her insan aynı yoldan kendine özgü benzetmelere başvurabilir. Hatta insan, söz sanatlarını ortaya koymaya teşbihle başlamıştır, denilebilir.⁵¹

Arapların en çok kullandığı ve en çok özen gösterdiği sanatlardan⁵² biri olan teşbih, yazı dilinde olduğu gibi konuşma dilinde de sıkça rastlanan bir ifade biçimidir. Teşbihin sağladığı başlıca fayda, anlatımı somut hale getirmek ve iletilmek istenilen düşünce ve duyguyu dinleyiciye etkili bir şekilde aktarmaktır. Aslında dilin tabii bir fonksiyonu olan teşbihin bir kısmı dilde yerleşmiş bir şekilde bulunur. Dolayısıyla benzetmeler her zaman zorunlu olarak sanat değeri olan bir beceriyi yansıtmazlar. Ancak şahsî bir tasarrufu yansıtan etkileyici ve doğru benzetmeler sanatla ilişkilendirilebilir.⁵³

1- Teşbihin Unsurları

Teşbihi meydana getiren unsurlara teşbihin erkânı da denir. Bilindiği gibi bunlar dörttür:

a) Müşebbeh (المَشْبَبُ) (benzetilen)

b) Müşebbeh bih (المَشْبَبُ بِه)

(kendisine benzetilen).⁵⁴ Bu ikisine teşbihin iki tarafı denilir. Benzetme yönünün, müşebbeh bih’e göre müşebbehte daha kuvvetli ve daha net olması gerekir.⁵⁵ Benzeyen ve kendisine benzetilen gibi bu iki unsurdan biri kaldırılrsa teşbih, teşbih olma fonksiyonunu korumakla birlikte istiâre adını alır. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır; o da teşbihin iki unsurunun bulunması demek, onların bizzat söylenilmeleri, metinde yer almaları demek değildir. Dolayısıyla cümlede öznenin belli olma şartı ve bir sebepten dolayı kaldırılabilir ve kaldırılan bu unsur müşebbeh olabilir. Bunu istiârenin tarifindeki teşbihin iki unsurundan birinin kaldırılması ile bir tutmamak gerekir. Örneğin “Ali nasıl birisidir?” sorusuna “Arslan” cevabı verildiğinde burada benzeyen, yani Ali zikredilmediğinden dolayı istiârenin var olduğu söylenilmemelidir. İstiârede müşebbehün bih’in mü-

⁵⁰ Akkâvî, *a.g.e.*, s. 324.

⁵¹ Aksan, Doğan, *Anlambilim*, Ankara 1999, s. 61.

⁵² el-Müberred, *a.g.e.*, II, 996.

⁵³ Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2001, s. 118.

⁵⁴ es-Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 454; et-Teftazânî, *a.g.e.*, s. 281; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 247; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 127.

⁵⁵ es-Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 454; et-Teftazânî, *a.g.e.*, s. 281; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 247; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 127.

şebbeh olduğu iddiası bulunur. Halbuki bu örnekte böyle bir iddia bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu, istiâre değil teşbihtir.⁵⁶

c) Vech-i Şebeh (وَجْهُ الشَّبَه)

(benzetme yönü): Müşebbeh ile müşebbeh bih'in kendisinde birleştirilmeleri hedeflenen özel bir vasıftır.⁵⁷ Yani iki taraf arasında ortak bir niteliklerdir.⁵⁸ Aynı şekilde benzerliğin hangi yön veya bakımlardan olduğunu belirten unsurdur.

أَلْعِلْمُ كَالنُّورِ فِي الْهِدَايَةِ

“İlim, doğru yolu göstermede ışık gibidir.” Bu örnekte ilim müşebbeh, nur müşebbeh bih, hidayet vech-i şebeh, kâf ise teşbih edatıdır. Bu örnekte hidayet vasfında, ilim ve nurun ortak oldukları kastedilmektedir.⁵⁹

d) Teşbih edatı (أَدَاةُ التَّشْبِيهِ)

(benzetme edatı) :⁶⁰ Benzetme manasını ifade eden كَافٌ - كَأَنَّ veya bu her iki edat anlamında kullanılan⁶¹ teşbih edatları bazen isim, bazen fiil ve bazen de harftir.⁶² Müşebbeh'i, müşebbeh bih'e bağlarlar. Bu teşbih edatları teşbihin kullanımında bahsedildiği gibi zikredilmeye bilir.⁶³ Aşağıdaki örnekte olduğu gibi müşebbeh bih (كَاف) edatından sonra gelir. أَنْتَ كَالْبَحْرِ سَمَاحَةً وَالشَّمْسِ عَلَوًا وَالْبَدْرِ فِي الْإِشْرَاقِ

“Sen cömertlikte deniz, yükseklikte güneş ve parlaklıkta ay gibisin.”⁶⁴

(كَأَنَّ) nin haberi, haberi câmid (türememiş) olduğunda, bu edat benzetme manasını ifade eder. Şu örneklerde olduğu gibi كَأَنَّ زَيْدًا أَخُوكَ “Sanki Zeyd, kardeşindir.”

كَأَنَّكَ فَاهِمٌ

“Sanki sen anlıyorsun.”

Bazen benzerlik ifade eden bir fiil zikredilerek de teşbih yapılır. Şu âyette olduğu gibi:

إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنثورًا

“Onları gördüğünde saçılmış birer inci sanırsın.”⁶⁵

2-Teşbihin Kısımları

⁵⁶ Saraç, M. A. Yekta, *a.g.e.*, s. 120.

⁵⁷ Dayf, Şevki, *el-Belâgatü't-Tatavvur ve't-Tarih*, Mısır ty. s. 144; ayrıca bkz. et-Teftazânî, *a.g.e.*, s. 380, 381.

⁵⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 248.

⁵⁹ Dayf, Şevki, *a.g.e.*, s. 204.

⁶⁰ Bkz.el-Kazvîni, el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman, *el-İzâh fî 'ulümi'l-belâğa*, II, 66; Abdulaziz Atik, *Tarihu'l-belâgati'l-arabiyye*, Beyrut ts. s. 204; Hafâcî Muhammed Abdülmün'im, *a.g.e.*, s. 144; Bolelli, *a.g.e.*, s. 86;

⁶¹ et-Teftazânî, *Muhtasarü'l-meânî*, s. 299; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 248; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 65-67; Hafâcî Muhammed Abdülmün'im, *a.g.e.*, s. 144; Bolelli, *a.g.e.*, s. 88.

⁶² Bu konuda geniş bilgi için bkz. el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 267-269.

⁶³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 248.

⁶⁴ Ali el-Cârim- Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 21.

⁶⁵ el-İnsan Suresi, 76/19.

Teşbih edatı benzetme yönünün zikredilip zikredilmemesine göre birçok çeşidlere ayrılır. Bunları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz

a) Müekked Teşbih (التَّشْبِيهُ الْمُؤَكَّد)

Edatın hazfedildiği teşbihe denir.⁶⁶ Edat atıldıktan sonra müşebbeh bih'in müşebbehe eklenmesidir. Böyle bir teşbih daha kısa, daha belîğ ve daha etkilidir.⁶⁷

Örneğin; (وَ هِيَ تَمْرٌ مَرَّ السَّحَابِ)⁶⁸

b) Mürsel Teşbih; (التَّشْبِيهُ الْمُرْسَل)

Mü'ekked teşbihin aksine teşbih edatı zikredilen teşbihtir.⁶⁹ Kazvîni bunu " teşbih edatı zikredilen teşbihtir"⁷⁰ şeklinde tanımlamıştır. Nitekim Kur'an'da bunun en güzel örneğini görmekteyiz: فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٌ "Eğer orada olsaydın onların kökünden sökülmüş kof hurma kütükleri gibi yere serildiklerini görürdün."⁷¹

c) Zımnî Teşbih

Müşebbeh ve müşebbeh bih açık olarak teşbihin herhangi bir şekilde bulunmayıp, özellikle terkip içerisinde karışık olarak bulunmasıdır. Bu tür bir teşbih, sürekli müşebbehe, isnad edilen hükmün doğruluğunu ortaya koymak için delil olarak getirilir. Aşağıdaki beyit bu teşbihe güzel bir örnek teşkil etmektedir.⁷²

قَدْ يَشِيبُ الْفَتَىٰ وَلَيْسَ عَجِيْبًا
أَنَّ بُرِي التَّوْرُ فِي الْعَضِيْبِ الرُّطِيْبِ

"Yaşı ilerlemediği halde gencin, saçına ak düşebilir.

Yeşil bir dalda beyaz bir çiçeğin görülmesi garip değildir."⁷³

İbnu'r-Rûmî (ö: 283/896), gencin yaşı ilerlemeden de saçı ağarabilir. Bu garip bir şey değildir. Çünkü bazen taze ve yaş dalda beyaz çiçek görülür. İbnu'r-Rûmî, burada açıkça bir teşbih yapmamış ve şöyle dememiştir: "Erken olarak saçı ağaran genç, zamanından önce çiçek açan taze yaş dal gibidir." Fakat o, müşebbehe nispet edilen şeyin meydana gelmesinin mümkün olan bir şey olduğunu anlatmak için, bu şiirinde zımnî teşbih yapmıştır.⁷⁴

d) Temsili Teşbih

⁶⁶ et-Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 314; el-Kazvîni, *et-Telhîs*, s. 71; el-Cürcânî, Abdülkâhir, *Esrârü'l-Belâga fi ilmi'l-bey'ân*, İstanbul 1954, s. 45; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 269.

⁶⁷ et-Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 314; el-Cürcânî, *a.g.e.*, s. 45; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 269; Saraç, M. A. Yekta, *a.g.e.*, s. 120.

⁶⁸ en-Neml suresi, 27/88.

⁶⁹ et-Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 315; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 269; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 25.

⁷⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 269; İn'am Fevval, *a.g.e.*, s. 344.

⁷¹ el-Hâkka suresi, 69/8.

⁷² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 274.

⁷³ Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 46, 47.

⁷⁴ Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 46, 47; Bolelli, *a.g.e.*, s. 58, 59.

Benzetme yönü değişik birkaç unsurdan elde edilen itibari bir şekilde ise buna temsili teşbih denir.⁷⁵ Örnek:

الثريا كغُنْفُودِ العِنَبِ المَتَّورِ

“Ülker yıldızı, parlayan üzüm salkımı gibidir.” Böyle bir teşbih kendisi dışındakilerden daha belîğ ve anlamda en büyük etkiye sahiptir. Heyecanlanmadaki gücü ikiye katladığı gibi,⁷⁶ söze güç de kazandırır.⁷⁷ Bu teşbihin iki türü vardır. Birincisi; edatın görüldüğü, ikincisi ise edatın gizli olduğu şeydir.⁷⁸ Bunun Kur’an’da birçok örneği vardır. Nitekim;

حَبَّةٌ أُتْبِتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٍ مِثْلَ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمِثْلِ

“Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir tane gibidir ki, her başakta yüz tane vardır.”⁷⁹ anlamındaki ayet, bunlardan biridir.

Teşbih ile temsil arasındaki fark ise teşbih’in genel, temsil’in ise hâs (özel) olmasıdır. Her temsil teşbihtir. Ancak her teşbih temsil değildir.⁸⁰

Gayr-i Temsîlî Teşbih

Benzetme yönü, değişik birkaç unsurdan değil de, iki şey bir veya birkaç vasıfta birbirine benziyorsa buna gayr-i temsîlî teşbih denir. Örneğin “وَجْهَهُ كَالْبَدْرِ” yüzü parlaklığı itibariyle dolunaya benzetilmiştir.⁸¹

Bir diğer örnekte ise: النُّجْمُ كالدَّرِّهَمِ “Yıldız gümüş paraya benzetilmiştir”.

e) Mücmel Teşbih

Vechü’ş şebeh’in hazfedildiği teşbihe denir.⁸² Bu teşbih, mufassal, müekked ve mürsel olan teşbihten daha belîğ, yani belâgat açısından daha değerlidir.⁸³

f) Mufassal Teşbih

Mücmel teşbihin aksine vech-i şebehin zikredildiği⁸⁴ veya gerekli olan teşbihtir.⁸⁵ Bu tür bir teşbihten maksat, müşebbeh’e isnad edilen şeyin mümkün olduğunu ifade etmektir.⁸⁶

g) Belîğ Teşbih

⁷⁵ el-Kazvîni, et-Telhîs, s. 69; el-Hâşimî, a.g.e., s. 265, 266.

⁷⁶ el-Kazvîni, a.g.e., s. 71; el-Hâşimî, a.g.e., s. 265, 266.

⁷⁷ el-Hâşimî, a.g.e., s. 267.

⁷⁸ el-Hâşimî, a.g.e., s. 265, 266.

⁷⁹ el-Bakara, 1/261.

⁸⁰ el-Cürcânî, Abdulkâhir, a.g.e., s. 74; Akkâvî, a.g.e., s. 340; Ayrıca bkz. Teftazânî, a.g.e., s. 352.

⁸¹ et-Teftazânî, a.g.e., s. 308; el-Hâşimî, Ahmet, a.g.e., s. 262; el-Kazvîni, a.g.e., s. 95; Bolelli, a.g.e., s. 52; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, a.g.e., s. 35.

⁸² el-Kazvîni, a.g.e., s. 95; el-Hâşimî, a.g.e., s. 269; el-Cürcânî, a.g.e., s. 45.

⁸³ el-Hâşimî, a.g.e., s. 269; el-Cürcânî, a.g.e., s. 45.

⁸⁴ el-Kazvîni, a.g.e., s. 69; el-Cürcânî, Abdulkahir, a.g.e., s. 46; Akkâvî, a.g.e., s. 353.

⁸⁵ el-Hâşimî-i, a.g.e., s. 262.

⁸⁶ el-Hâşimî, a.g.e., s. 262; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, a.g.e., s. 47.

Edat ve vech-i şebeh'in atıldığı⁸⁷ veya vech-i şebeh'in az gözüktüğü, güzel bir kabul noktasına ulaşan,⁸⁸ kısa, kolay, manaca zengin⁸⁹ kişileri etkilemede daha hoş ve çekici bir teşbihtir.⁹⁰ Belîğ teşbih isminin verilmesi, sadece iki tarafın (müşebbeh ve müşebbeh bih'in) zikredilerek bir oldukları zannı vererek, birbirlerine üstün olmadıklarını ve müşebbeh'in müşebbeh bih'in seviyesine yükseldiğini gösterme gayesinden kaynaklanmaktadır. Bu da teşbih'in gücünde bir mübalağa yapmak demektir.⁹¹ Belîğ teşbihe şu örneği zikredebiliriz:

إِنَّ اللَّهَ حَزْمٌ وَأَدَابَاتٍ⁹²

Bu bir belîğ teşbihtir. "el-ve'du" sözü Arapların kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeleri anlamındadır. Zikredilen bu hadiste Hz. Peygamber, cinsel ilişkideki "azl" in gizli bir "ve'd" olduğunu belirtmiştir. O dönemde Araplar kız çocuklarına sahip olmaktan kaçındıkları için onları diri diri toprağa gömüyorlardı. Böylece cimada azil yapan, çocuğa sahip olmaktan kaçındığı için böyle yapar.⁹³ Bu teşbih türü birçok şair ve edebiyatçının eserlerinde kullanılmıştır. Özellikle hayatını makam sahibi kimselere medhiyeler yazarak sürdüren el-Mütenebbî(ö: 354/965), şiirlerinde kullandığı edebî sanatlar içerisinde belîğ teşbihe çok yer vermiştir.⁹⁴

Belâgat ilminde; teşbih'in unsurlarının hepsinin zikredilmesi derece yönünden en düşük teşbih olarak kabul edilir. Teşbih edatı veya vechi şebeh'in zikredilmemesi durumunda ise derecesi yüksek sayılır. Çünkü teşbih edatı ve vechi şebeh'in bulunmaması ile müşebbeh ve müşebbeh bih'in bazı takviye ile birlikteliği güçlü olur.⁹⁵

3-Teşbihin Gayeleri

Teşbihten maksat, çoğu kez önce müşebbehe, daha sonra da müşebbeh bih'e dönme⁹⁶ ve ayrıca izah ve beyandır.⁹⁷ Bu bağlamda teşbihin bir çok gayesi vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

a) Müşebbehe İsnad Olunan Şeyin, Mümkün Olduğunu Açıklamak

⁸⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 270; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 25.

⁸⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 270; Hafâcî Muhammed Abdülmün'im, *a.g.e.*, s. 147; Akkâvî, *a.g.e.*, s. 327.

⁸⁹ Bilgegil, *a.g.e.*, s. 21.

⁹⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 270.

⁹¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 270.

⁹² Buhârî, *Edep*, 6, III, 70.

⁹³ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 148.

⁹⁴ Özdemir, Sevim, "el-Mutenebbî Dîvânından, et-Teşbihu'l-Belîğ Sanatına Örnekler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi*, sayı XIX, İzmir 2004, s. 69.

⁹⁵ Hafâcî Muhammed Abdülmün'im, *a.g.e.*, s. 144; Ayrıca bkz. Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 65-67; Bolelli, *a.g.e.*, s. 88.

⁹⁶ el-Kazvîni, *a.g.e.*, s. 67; et-Teftazânî, *a.g.e.*, s. 448.

⁹⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 270; el-Kazvîni, *a.g.e.*, s. 67.

Tuhafılığı devam eden bir iş, müşebbehe isnad edildiğinde, ona benzer bir işin zikri ile bu tuhafılık giderilir. Örneğin:

وَكَمْ أَبٍ قَدْ عَلَا بِابْنِ دُرَى شَرَفٍ - كَمَا عَلَا بِرَسُولِ اللَّهِ عَدْنَانَ

“Adnan (oğulları), Allahın Rasülü ile yüceldiği gibi, oğlu ile şerefin zirvesine ulaşan nice babalar vardır.”⁹⁸

b) Müşebbehin Durumunun Açıklanması

Teşbihten önce sıfatı bilinmeyen bir müşebbeh olduğu zaman, teşbih ona nitelik kazandırır. Bunun ortaya çıkmasında da müşebbeh bih yardım eder.⁹⁹ Örnek:

كَأَنَّكَ شَمْسٌ وَالْمَلُوكُ كَوَاكِبٌ إِذْ طَلَعَتْ لَمْ يَبْدُ مِنْهُمْ كَوْكَبٌ

Sanki sen, güneş gibisin. Melikler de yıldızlar hükmündedirler. Güneş, doğduğunda ortalıkta hiçbir yıldız görünmez.¹⁰⁰

c) Müşebbehin Durumunu Zihne Yerleştirmek

Müşebbehin durumunu kanıtlamak için yapılır. Müşebbehe isnad edilen şeyi kanıtlamaya etmeye ve dinleyenin zihnine yerleştirmek için¹⁰¹ örnek ile açıklamaya ihtiyaç duyulduğu zaman yapılır. Aşağıdaki ifade bunun güzel bir örneğini oluşturur:

فَضْلُ ذِي الْعِلْمِ وَإِنْ أَخْفَاهُ كَالْمِسْكِ يُسْتَرُّ ثُمَّ لَا يَمْنَعُ ذَلِكَ رَائِحَتَهُ أَنْ تَفُوحَ

“İlim sahibinin fazileti, onu gizlese dahi üstü örtülü misk gibidir. O örtü, miskin kokusunun yayılmasına engel olamaz.”¹⁰²

d) Müşebbehi Takbih İçin

Müşebbehi yermek için teşbih yapılır. Yeme bazı örneklerde şu şekilde zikredilmektedir.

وَإِذَا أَشَارَ مُحَدَّثًا فَكَأَنَّهُ فَرْدٌ يُعْفِقُهُ أَوْ عَجُوزٌ تَلْطِمُهُ

O, konuşarak işaret ettiğinde, sanki kahkaha ile gülen bir maymun veya tokat atan bir yaşlı gibidir.¹⁰³

e) Müşebbehin Durumunu Güzelleştirmek ve Rağbet Edilmesini Sağlamak

Bununla kişide güzelliğin yerleşmesi hedeflenir.¹⁰⁴ Konuşanın çarpıcı olan müşebbehi zikretmesi, gönülde onun sevgi ve güzelliğinin yer etmesidir. Dolayısıyla süslemek¹⁰⁵ veya halini tasvir etmek için teşbih yapılır.¹⁰⁶

⁹⁸ Bkz. Hafâcî Muhammed Abdülmün'im, *a.g.e.*, s. 146; el-Kazvîni, *a.g.e.*, s. 67; Ali el-Cârim- Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 54, 55; Bolelli, *a.g.e.*, s. 93.

⁹⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 271.

¹⁰⁰ Hafâcî Muhammed Abdülmün'im, *a.g.e.*, s. 145; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 52; Bolelli, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁰¹ es-Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 448; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 273.

¹⁰² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 271; Hafâcî Muhammed Abdülmün'im, *a.g.e.*, s. 145; el-Kazvîni, *a.g.e.*, II, 69; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁰³ Hafâcî-Muhammed Abdülmün'im, *a.g.e.*, s. 146; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 56; Bolelli, *a.g.e.*, s. 97.

Bununla ilgili bazı örnekler: Ebu'l-Hasan el-Enbârî (ö.328/940), asılan bir şahsın görüntüsünü tasvir etmek için şöyle demiştir: **مَدَدَتْ يَدَيْكَ نَحْوَهُمْ إِخْتِفاءَ كَمَدِهِمَا** "Sen, bol ikramda bulunmak üzere ellerini onlara doğru uzatmışın, tıpkı yaptığın bağışlarla ellerini onlara uzattığın gibi."¹⁰⁷

f) Sevilmemesini ve Rağbet Edilmemesini Sağlamak İçin Müşebbehi Çirkin Göstermek¹⁰⁸

Buna bir bedevînin hanımını kötölemek için söylemiş olduğu şu sözünü örnek olarak zikredebiliriz. **وَتَفْتَحُ لَا كَانَتْ فَمَا لَوْ رَأَيْتَهُ تَوَهَّمْتَهُ بَابًا مِنَ النَّارِ** "O, olmaz olaydı-öyle bir ağız açıyor ki; eğer sen onun ağzını görseydin, cehennemden bir kapı zannederdin."¹⁰⁹ Birçok gayeyi gerçekleştirmede kullanılan teşbih sanatı dilciler, edebiyatçılar ve hatipler tarafından sıkça kullanılmıştır. Bunun en güzel örnekleri Hz. Peygamber'in hadislerinde görülür.

4-Teşbih Sanatına Hadislerden Örnekler

Bilindiği gibi hadis ve Arap dili, İslâmi ilimler içerisinde sürekli birbirinden yararlanmış iki ilim dalıdır. Şöyle ki Hz. Peygamber bazı kelime ve sözleri belli anlamlarda ilk kez kullanarak Arapçaya kazandırmıştır. Buna paralel olarak da hadis, diğer ilimleri etkilediği gibi, Arap dili ve bu dille uğraşan ilim adamları için de bir öncül rol üstlenmiştir.¹¹⁰

Bu etkilemenin sonucu olarak tarih boyunca birçok dil bilimcileri teşbihli anlatımı kullanmıştır. Hadislerin Arap dilini etkilemesi bağlamında Arapların en fasih, en belîğ ve en veciz konuşanı olan Hz. Peygamber'in de birçok meseleyi teşbihlerle ve temsillerle ya da mesellerle anlattığını, kısacası Hz. Peygamberin ifadelerinde sık sık teşbihe başvurduğunu görmekteyiz.

Hz. Peygamberin ifadelerinde teşbihe başvurması dikkate alındığında bütün İslâmi ilimlerde hadisin belirli bir tesiri olduğu görülmektedir. Bu tesir, nebevi mirasın aydınlattığı sahalarda olmasa bile, tahammül ve edâ usulleri, rivayet ve râvilerin şartları, tenkid ve tercih ölçüleri, tasnif ve tahrir üslupları gibi hususlar hakkındadır. İşte bütün bunlar rivâyet ve isnad yoluyla nahiv örneklerine girmiş, lügat konularına geçmiş, edebiyat haberleri arasına katılmış ve her sahada da gür sesini duyurmuştur.¹¹¹

→

¹⁰⁴ es-Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 341; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 273; el-Kazvînî, *a.g.e.*, II, 71; İbnü'l-Esîr, Ziyâüddin, *a.g.e.*, II, 124; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁰⁵ es-Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 448; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 271.

¹⁰⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁰⁷ Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 53; Bolelli, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁰⁸ es-Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 341; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 273; el-Kazvînî, II, 71, 72; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 124; Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁰⁹ Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *a.g.e.*, s. 53; Bolelli, *a.g.e.*, s. 66.

¹¹⁰ Uysal, Muhittin, "Hadisin Arap Dilbilimine Etkisi ve Hadisle İstîşhâd Mes'elesi", *Marîfe*, yıl. 6, sayı. 1, Konya 2006, s. 110.

¹¹¹ Subhi Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstulahları* (çev. Yaşar Kandemir), Ankara 1986, s. 278.

Yukarıda zikrettiğimiz niteliklere sahip olan hadislerin, edebî yönü hakkında bazı çalışmaların yapıldığını görüyoruz. Ancak bunlara Kuran ve şiire verilen önem kadar ehemmiyet verildiği söylenemez. Bunun nedeni, şiir naklinde daha serbest davranan edebiyatçıların hadislere bakışlarından kaynaklanmaktadır. Örneğin Asmâi gibi bir imam, “birkaç hadis dışında” hadis rivayet etmemiştir. Çünkü Resulullah’a yalan isnadı korkusu, ilk dönemlerdeki meşhur ravilerde olduğu gibi ona da hakim olmuştur. Onlar kendileri için selameti, dinde takvâ ve ihtiyat sahibi olmakta görmüşlerdir.¹¹² Bununla birlikte hadislerin dil açısından değerlendirilmeleri gerekmektedir. Bu bakımdan teşbih sanatının hadislerdeki konumu ve nasıl kullanıldığı önem arz etmektedir.

a. Teşbih-i Belîğ ile İlgili Hadisler

Hadis metinlerinde bir çok konuda teşbih örnekleri bulunmakla birlikte, bunların genel olarak şu konularda yoğunluk kazandığı söylenebilir: 1-Yüce Allah ile ilgili teşbihler 2-Hz. Peygamberin kendisiyle ilgili teşbihler 3-Müslümanlarla ilgili teşbihler 4-Münafık ve kafirlerle ilgili teşbihler 5-Amellerle ilgili teşbihler 6-Sosyal münasebetlerle ilgili teşbihler 7-Kuranla ilgili teşbihler¹¹³

Benzetme yönü ve teşbih edatının zikredilmediği belîğ teşbihe şu örnekleri verebiliriz.

1 - (أَنْتُمْ الشَّعَاؤُ وَالنَّاسُ الدَّ تَار) -

“Siz şiar (yani insanın bedenine temas eden iç çamaşırı) gibisiniz. İnsanlar ise disar (yani üst kaftan) gibidir.¹¹⁴

Bu hadiste Ensar, Resulullah’a yakınlıkta iç çamaşırı, insanlar ise uzaklıkta üst kaftana benzetilmiştir. Müşebbeh ve müşebbehün bih mevcuttur. Ancak teşbih edatı ve vecchi şebih zikredilmemiştir.

2 - (الصَّوْمُ جُنَّةٌ وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْحَطِيئَةَ) -

“Oruç kalkandır. Sadaka hataları söndürür.”¹¹⁵ Burada oruç kalkana benzetilmiştir. (الصَّوْمُ كَالجَنَّةِ) demektir. Çünkü kalkan insanları korur. Oruç da böyledir, yani azaptan korur.

3 - (وَالنِّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطَانِ) -

“Kadınlar şeytanın tuzaklarıdır.”¹¹⁶

¹¹² Subhi Salih, *a.g.e.*, 281.

¹¹³ Bu konuda geniş bilgi için, bkz. Kazan, Ramazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri* (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005 Isparta, s. 237, 238.

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 419; İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, Mukaddime, 11; eş-Şerif er-Razî, *el-Mecazâtü'n-nebeviyye* (thk. Taha Muhammed), Kahire 1967, s. 42.

¹¹⁵ Buhârî, Savm, 9; Müslim, Siyam, 163; Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, İstanbul 1992, Cum'a, 79; eş-Şerif er-Razî, *a.g.e.*, s. 189.

¹¹⁶ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *Musannefu İbn Ebî Şeybe* (thk: Kemal Yusuf el-Hût, Riyad 1409, III, 106; eş-Şerif er-Razî, *a.g.e.*, s. 202; el-Aclûnî, *a.g.e.*, II, 418.

Kadınlar tuzağa benzetilmiştir. Hayvanların tuzağa düşürüldüğü gibi, kadınlar da insanları tuzağa düşürür.

4 - (الْمُؤْمِنُ مِرَاةُ الْمُؤْمِنِ)

“Mümin, mümin kardeşinin aynasıdır.”

Bu hadiste suretin aksetmesi yönünden benzetme yapılmıştır. Nasıl ki ay-nada suretin aynası görülürse, mümin de aynen böyledir. Mü'min, kardeşinde yaptığı şeylerin (iyi olsun, kötü olsun) etkileri görülür. Kötü olduğu zaman ona nasihat eder, iyi olduğu zaman da över.¹¹⁷ Bu hadis, Ebu Dâvûd şerhi Avnu'l Ma'bûd' da; kişinin şeklinin aynaya yansıdığı gibi, mü'min diğer mü'min kardeşinin göremediğini görür. Kişi ayıplarını mü'min kardeşinin söylemesi ile bilir şeklinde yorum getirilmiştir.¹¹⁸

5 - (أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا وَلَنْ تَدْخُلَ إِلَّا مَنْ بَإِجْمَاعِ)

“Ben ilmin şehriyim, Ali ise onun kapısı, oraya ancak onun kapısından girelecektir.”¹¹⁹ Bu hadiste de şahıslar bazı cisimlere benzetilmiştir.

(الْعِلْمُ خَزَائِنٌ وَمِفْتَاحُهَا السُّؤَالُ فَاسْتَمْلُوا رَحْمَتَكُمْ اللَّهُ فَإِنَّهُ يُؤَخِّرُ أَرْبَعَةً : السَّائِلُ وَالْمَجِيبُ وَالْمَسْتَمِعُ وَالْمُجِيبُ لَهُمْ)

6 -

“İlim hazinelerdir. Onların anahtarı sorudur. Soru sorunuz. Soru sorulmasıyla dört kişiye sevap verilir. 1- Soru soran 2- Cevap veren 3- Dinleyen 4 – Onları seven.”¹²⁰

Burada soru anahtara benzetilmiştir. Çünkü hazinelerin anahtarı, hazinelerin içindeki şeye ulaştırdığı gibi, soru da ilme ulaştırır.

7 - (الْمَوْتُ رَيْحَانَةُ الْمُؤْمِنِ)

“Ölüm, müminin reyhanesi¹²¹ gibidir.”¹²²

Bu hadiste ölüm reyhaniye benzetilmiştir. Bu bitkiyi koklayan kimse nasıl ki koklayıp istirahat ettiği gibi, ölümden de insan istirahata çekilir.

8 - (الدُّعَاءُ سِلَاحُ الْمُؤْمِنِ وَعَمُودُ الدِّينِ)

“Dua müminin silahı, dinin de direğidir.”¹²³

Bunda iki teşbih vardır. Birincisinde silah, düşmana karşı maddi cevap niteliği taşır. Dua ise manevi nitelik kazandırır. İkincisinde ise dua, direğe benzetil-

¹¹⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, Birr, 18; Ebu Dâvûd, Süleyman b. El-Eşa's, *es-Sünen*, İstanbul 992, Edeb, 58.

¹¹⁸ el-Azîmâbâdî, Muhammed Eşref Emîr, *Avnu'l-ma'bûd şerhu suneni Ebî Dâvud*, Beyrut 1995, XIII, 213.

¹¹⁹ Tirmizî, Menâkıb, 73; Hakim, *Mustedrek*, III, 126; eş-Şerif er-Razî, *a.g.e.*, s. 207, 208.

¹²⁰ Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshak el-İsbahânî, *Hilyetu'l-Evliya ve Tabakatü'l-Esfiya*, Beyrut 1405, III, 192; eş-Şerif er-Razî, *a.g.e.*, s. 210.

¹²¹ Reyhâne: Güzel kokulu bir otun adıdır. Bazılarına göre ise güzel kokulu olan otların her birine verilen addır. Ayrıca rızık ve rahmet anlamına da gelmektedir. Bkz. Ahterî, Mustafa b. Şemseddin el-Karahisârî, *Ahterî Kebîr*, Beyrut ty.

¹²² el-Hindî, Ali Muttakî, *Kenzu'l-Ummâl*, Beyrut 1993, XV, 551, Hadis no: 42136; eş-Şerif er-Razî, *a.g.e.*, s. 210.

¹²³ Neysabûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (thk. Mustafa Abdülkadir Atâ), Beyrut 1411/1990 I, 492; eş-Şerif er-Razî, *a.g.e.*, s. 210.

miştir. Nasıl ki direk binayı ayakta tutuyorsa, din de aynen böyledir. İman yok olduğu zaman din de yok olur.

(وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ فَإِنَّ الْمَرْأَةَ لَمُخْلَقَةٌ مِّنْ ضَلْعٍ) - 9

“Kadınlar hakkındaki tavsiyeye uyun. Çünkü kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır.”¹²⁴

Yaratılış ile ilgili hadisleri ve özellikle de bu hadiste geçen kaburga kemiği ile ilgili değerlendirmesinde Talat Sakallı şu tespitleri yapmıştır: ‘Kaburga ile ilgili hadisler teşbihle ifade edilmiştir. Yani ‘kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır.’ ifadesi yerine ‘kadın kaburga kemiği gibidir.’ şeklinde tasrih edilmiştir. Bizce doğru olan lafız bu son lafızdır. Veya konuyu şöyle de izah edebiliriz: Teşbih edatı olmayan hadislerde ‘teşbih-i belîğ’ vardır ve teşbih edatı hafz edilmiştir.¹²⁵ Cemal Ağırman ise kaburga ile ilgili hadislerde teşbihli olanlar ile yaratmayı ifade edenler arasında şu şekilde bir oranlama yapmıştır: “kütüb-i tis’ada yer alan hadislerde teşbih ağırlıktadır. Onsekiz naklin onbiri (% 61) teşbih lafzıyla, yedisi (% 39) yaratma lafzıyla gelmiştir.”¹²⁶

(الصَّوْمُ فِي الشَّتَاءِ الْبَارِدِ) - 10

Bu hadis, başka bir tarikte şu şekilde geçmektedir: (لأن أصل الصوم في الشتاء كالغنيمة الباردة)

“Kışta tutulan oruç, kolayca elde edilen ganimet gibidir.”¹²⁷ Mubârekfûrî, bu hadiste mübalağa olduğunu belirterek şu tespitleri yapmıştır: “Bu hadisteki ifadede olduğu gibi (زيد كالأسد) denildiği gibi (الأسد كزيد) de denilebilir. Bu hadiste teşbih, en üst dereceye ulaşır.”¹²⁸

Burada kış ayında tutulan oruç, zahmetsiz meşakkatsiz elde edilen ganimete benzetilmiştir.¹²⁹ et-Tirmizî’nin şerhi *Tuhfetu’l-Ahvezî*’de “kış aylarında oruç kolayca elde edilen ganimet gibidir” denmektedir.¹³⁰ Ayrıca bu terkibin teşbihin özünden kaynaklandığına vurgu yapılmaktadır.

(كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِحَمْدِ اللَّهِ أَقْطَعُ) - 11

“Hamd ile başlanılmayan her önemli iş kesiktir. Yani bereketi yoktur.”

¹³¹Burada iş, eli kesilmiş şahsa benzetilmiştir.

(سَيِّدُ الْأَيَّامِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ) - 12

¹²⁴ Buhârî, Enbiya, 1; Müslim, Radâ, 59.

¹²⁵ Sakallı, Talat, “Hz. Peygamber’in Evrensel Mesajının Aktüel Değeri ve Problemleri”, *III. Kutlu Doğum Sempozyumu, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Isparta 2000, s. 42, 43.

¹²⁶ Ağırman, Cemal, *Kadının Yaratılışı*, İstanbul 2001, s. 264.

¹²⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 335; Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, İstanbul 1992, Savm, 19.

¹²⁸ el-Mubârekfûrî, Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm, *Tuhfetu’l-Ahvezî Şerhu Câmi’i’t-Tirmizî*, Beyrut 1990, III, 427.

¹²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 335; Tirmizî, Nikah, 19.

¹³⁰ el-Mubârekfûrî, *a.g.e.*, s. 427.

¹³¹ İbn Mâce, Nikah, 19; Ebû Dâvud, Edeb, 18; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 17259.

“Günlerin efendisi, Cuma günüdür.”¹³² Hadiste Cuma günü, şeref ve ta’zimde insanların seyyidine benzetilmiştir.

13 (إِنَّهُوَ اللَّهُ فِي النَّسَاءِ فَإِنَّهُنَّ فِي أَيْدِيكُمْ عَوَانٍ)

“Kadınlar konusunda Allah’tan sakının, Şüphesiz ki onlar sizin ellerinizde esirdirler.” Bu hadiste erkeklerin istek ve emirlerine boyun eğen kadınlar, esirlere benzetilmiştir.¹³³

14 (الْجَرَسُ مَرَامِيرُ الشَّيْطَانِ)

“Zil şeytanın düdüğüdür.”¹³⁴ Bu hadiste zil, şeytanın düdüğüne benzetilmiştir.

15 (إِنَّ الْإِيمَانَ قَيْدُ الْفَتَاكِ)

“İman, nefsin isteklerine mani olan bağ gibidir.”¹³⁵ Burada iman, nefsin isteklerine mani olan bağa benzetilmiştir.

16 (التَّاسُ مَعَادِينُ)

“İnsanlar maden gibidir.”¹³⁶ Bu hadiste insanlar, madene benzetilmiştir. Çünkü maden, tanınmaya, araştırmaya muhtaç olur. Aynı zamanda insanların madenlere benzetilmesinde maden, şeref ve üstünlük anlamında kullanılmıştır.¹³⁷

b. Teşbih-i Mürsel ile ilgili Hadisler

1 (إِنَّ الشَّيْطَانَ ذَنْبُ الْإِنْسَانِ كَذَنْبِ الْعَنْمِ)

“Şeytan, koyunun kurdu gibi insanın kurdudur.”¹³⁸ Burada iki teşbih vardır. Birincisi belîğdir. Çünkü bu hadiste teşbih edatı ve vechu’s-şebeh hazfedilmiştir. İkincisi ise teşbih edatı zikredildiğinden dolayı mürsel teşbihtir.

2 (إِنَّ اللَّهَ لِيُرِيَّ لَأَخَذِكُمُ التَّمْرَةَ وَاللُّقْمَةَ كَمَا يَرِيَّ أَحَدَكُمْ فَلَوْهَ أَوْ فَصِيلَهُ حَتَّى يَكُونَ مِثْلَ أَحَدٍ)

“Allah, sizden birini hurma ve lokma ile terbiye eder. Sizden birinin tay ve deve yavrusunu terbiye ettiği gibi.”¹³⁹ Bu hadiste sadakanın insanı terbiyesi, atın yavrusunun terbiyesine benzetilmiştir.

3 (الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبَنِيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا)

“Mümin mümin için bir birini destekleyen bina gibidir.”¹⁴⁰ Bu hadiste de görüldüğü üzere mümin binaya benzetilmiştir.

¹³² İbn Mâce, İkâme, 79.

¹³³ Muslim, Hac, 147; eş-Şerif er- Razi, a.g.e., s. 237.

¹³⁴ Müslim, Libas, 103.

¹³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 166; Ebû Dâvud, Süleyman b. el- Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul 1992, Cihad, 158.

¹³⁶ Buhârî, Enbiya, 73; Müslim, Fedailu’s-sahabe, 199.

¹³⁷ Nevevî, İbnu’l-Haccâc Yahya b. Şeref, *el- Minhâc fî Şerhi Sahîh-i müslim*, Kahire 1987, IV, 78.

¹³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 233.

¹³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 251. Müslim, Zekat, 63; Tirmizî, Zekat, 28; Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayp, *es-Sünen*, Zekat, 48; İbn Mâce, Zekat, 28.

¹⁴⁰ Buhârî, Mezâlim, 5; Müslim, Birr, 65; Tirmizî, Birr, 18; Nesâî, Zekat, 67, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 64.

c. Zimni Teşbihe Örnek Hadisler

1 - (أَيُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ)

“Hangi hastalık, cimrilikten daha illetli(daha kötü)dir. Cimrilik, hastalığa benzetilmiştir.¹⁴¹

2 - (مَا لِلشَّيْطَانِ مِنْ سِلَاحٍ يَبْلُغُ فِي الصَّالِحِينَ مِنَ النَّسَاءِ) -

“Şeytanın salih kimselere kadınlardan daha iyi etki yapan bir silahı yoktur.”¹⁴² Bu hadisteki ifadeye göre şeytanın silahlarının en iyisi ve en etkili kadınlardır. Bunlar onların nefislerine etki ederler ve onlar Allah’a ibadeti terk ederler. Böylece şeytanın salih kişileri gönüllerinden vurmak için kullandığı kadın sözcüğü en tesirli silahlar olarak ifade edilmiştir.¹⁴³

d. Yüce Hakikatlerin Teşbih ve Temsille Anlatılması İlgili Hadisler

Teşbihe anlamca yakın olan kavramlardan birisi de temsildir. Dolayısıyla benzetme yönü, değişik birkaç unsurdan elde edilen itibari bir şekilde temsil eder. Hz. Peygamber birçok yüce ve ince hakikati temsil ve teşbihlerle ifade etmekle, hem anlaşılmasını kolaylaştırmış hem de zihinlerde daha iyi yerleşmelerini sağlayarak etkisini artırmıştır.

(مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ الرَّزْقِ لَا تَزَالُ الرِّيحُ تُبِيحُهُ وَلَا تَزَالُ الْمُؤْمِنُ يُصِيبُهُ الْبَلَاءُ وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ كَمَثَلِ شَجَرَةِ الْأَرْزِ لَا تَهْتَرُ حَتَّى تَسْتَحْصِدَ)

(Mümin, mütemadiyen rüzgarın eğitici tesirine maruz kalan bir bitkiye benzer. Mü'min, sürekli belalarla karşı karşıyadır. Münafığın misali de çam ağacı gibidir. Kesilip kaldıncaya kadar hiç sallanmaz.)¹⁴⁴

Bu hadiste mü'min, sürekli esen rüzgarın önünde sağa-sola eğilerek kırılmadan dik duran canlı bir bitkiye benzetiliyor. el-Aynî (ö: 855/1451)'nin *Umde-tu'l-Kârî*'de belirttiğine göre bu hadis şunu ifade etmektedir: Allaha inandığından dolayı hastalık, sağlık ve musibet gibi hayatın çok çeşitli esintileri mü'minin yönünü bozmaz, kulluk vasfını ve imanını sarsmaz, lütüflara karşı şükreder, musibetlerle yüz yüze kaldığında da sabreder ve hatta musibetlerin kazandıracağı mükafatı düşünerek Rabbine şükreder. Kâfir veya münafığın durumu ise böyle değildir. Allah onu helâk olmasını dilediği zaman küçük bir ağacın devrilmesi gibi devirir.¹⁴⁵

Diğer bazı hadislerde de şu şekillerde benzetme yapılmıştır:

(مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ شَجَرَةِ خَضِرَاءَ لَا يَسْقُطُ وَرَقُهَا وَلَا يَتَّحَاتُ)

¹⁴¹ Buhari, Salât, 88, Meğazi, 37; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, III, 208.

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, V, 164.

¹⁴³ Dölek, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁴⁴ Tirmizî, Emsal, 4, Edep 79; Müslim, Sifâtu'l-münafikûn, 58.

¹⁴⁵ Cânân, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, Ankara 1988, II, 320.

“Mü’minin durumu, yaprağını dökmeyen ve aşınmayan yeşil bir ağaç gibidir.”¹⁴⁶ Mü’min, yaprağını hiç dökmeyen yeşil bir ağaca benzetilmiştir. Bu hadiste teşbih, yaprağın dökülmemesi yönünden ağaç ve mü’min arasındadır.¹⁴⁷

(إِنَّ اللَّهَ ضَرَبَ مَثَلًا صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا عَلَيَّ كَنَفِي الصِّرَاطِ دَارَانِ)

“Allah, bize iki tarafında iki ev bulunan bir doğru yolu misal veriyor.”¹⁴⁸

SONUÇ

Bilindiği gibi belâgat, henüz ilim haline gelmeden önce meleke olarak şair ve hatiplerde hatta halkın dilinde mevcuttu. Daha sonraları belâgatın bir ilim dalı haline gelmesiyle teşbih, mecaz, istiare ve cinas gibi edebî sanatlar, birer belâgat terimi olarak, her dil ve kültürde daima kullanılmıştır. Özellikle de Kur’an-ı Kerim’ den sonra ikinci sırada yer alan hadiste teşbih sanatına dair birçok örnek bulmak mümkündür.

Edebî özelliği olan her metinde edebî sanatların değişik türlerini gördüğümüz gibi teşbihi de bulmaktayız. Özellikle teşbihin anlatım ve anlamdaki özelliği sebebiyle edebî sanatlar arasında ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Aktarmaya çalıştığımız örneklerde de görüldüğü üzere Hz. Peygamber’in sözleri de beyan ilminin en yüksek derecesinde yer alan örneklerdir. Zira onun sözleri fesâhatta, belâgatta ve beyanda Kur’andan sonra ikinci mertebeyi oluşturmaktadır. Hz. Peygamber şaheser güzellikteki bu metinlerde güçlü ve güzel benzetmeler yaparak, ümmetine vermek istediği mesajları etkili bir tarzda vermiştir. “İlim” örneğinde hidayet vasfında ilim ve nurun müşterek olduklarına vurgu yapılmıştır. Bir diğer hadiste ise “iyi arkadaşın misali de misk taşıyan kimse gibidir. Ondana sana hiçbir şey geçmese bile kokusu geçer. Kötü arkadaşın misali de körukçü gibidir. Siyah tozu sana sirayet etmese bile dumanı sirayet eder.” Bu hadisteki nebevî teşbih insanları en belîğ bir şekilde iyiliğe teşvik etmekte, kötülükten de men etmektedir. Bu yapılırken de muhatapların anlayacağı en uygun yol izlenilmektedir. Ayrıca bu hadiste, alim ve iyi kişilerle birlikte olmaya, meclislerinde bulunmaya teşvik vardır.

Yine birçok hadiste görüyoruz ki Hz. Peygamber konuşmalarında kısa, veciz, benzetmeli ve anlamlı lafızları kullanarak, karşısındakilerin ilgilerini artırmayı ve bıkkınlığa meydan vermeden sözlerinin iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Kısacası çalışmamızda görüldüğü üzere, teşbih, hadislerde sıkça karşımıza çıkan ve lafızlara daha zengin anlamlar yükleyen güzel birer anlatım vasıtasıdır. Bu tür bir anlatım geçmiş dönemlerde olduğu gibi şimdi de gelecekte de daha etkili ve kalıcı olmaya devam edecektir.

¹⁴⁶ Buhârî, İlim, 4, 5, 50, Edeb 79; Müslim, Münafıkun, 61; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 31, 61, 157.

¹⁴⁷ İbn Haceri’l-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethu’l-bârî bi-şerhi sahîhi’l-buhârî*, ts. yy. I, 197-199.

¹⁴⁸ Tirmizî, Edeb, 76; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 182, 183.

KAYNAKÇA

- el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l- Hafâ ve Muzilî'l-İlbâs Ammâ İštehera Mine'l-Ehâdîs Alâ Elsineti'n-Nâs*, Beyrut 1405.
- Ahmed b. Hanbel, *el- Müsned*, İstanbul 1992.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniye*, (Haz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay), Ankara 2000.
- Ahterî, Mustafa b. Şemseddin el-Karahisâri, *Ahterî-i Kebîr*, Beyrut ty.
- Aksan, Doğan, *Anlambilim*, Ankara 1999.
- Ali el Cârîm-Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-Vâziha*, Mısır 1959.
- Aydın, Muhammed, "Kur'ân'da Teşbihli Anlatım Üslûbu", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2001.
- Aydınli, Abdullah, *Hadis İstülahları Sözlüğü*, İstanbul 2006.
- el-Azîmâbâdî, Muhammed Eşref Emîr, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sunen Ebî Dâvud*, Beyrut 1995.
- Bolelli, Nusrettin, *Belâgat Kur'ân Edebiyatı*, İstanbul 2000.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el- Câmîu's-Sahîh*, İstanbul 1992.
- el-Câhîz, Ebû Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve' t-Tebyîn*, (Tah: Abdusselâm Muhammed Hârûn), Bağdat 1960.
- Cânân, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, Ankara 1988.
- Ağırman, Cemal, *Kadının Yararlılığı*, İstanbul 2001.
- el-Cürcânî, Abdülkâhir, *Esrârü'l-Belâğa fî İlmi'l-Beyân*, İstanbul 1954 .
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed eş- Şerif, *Kitâbü't-Ta'rîfât*, Beyrut 1985.
- Çuhadar, Mustafa, "Fesâhat", *DİA*, İstanbul 1995.
- Dayf, Şevki, *el-Belâgatü't-Tatavvur ve't-Tarih*, Mısır t. y.
- Dölek, Adem, *Edebî Açıldan Hadislerde Teşbih ve Temsîl*, Erzurum 2001.
- Ebu'l-Ferec Kuddâme b. Cafer, *Nakduş-Şi'r*, Kahire, ts.
- Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshak el-İsbahânî, *Hilyetu'l-Evliya ve Tabakatu'l-Esfiya*, Beyrut 1405.
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. el-Eşâ's, *es- Sünen*, İstanbul 1992.
- Eren, Şadi, *Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller*, İstanbul 2001.
- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Beyrut, t.y.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Beyrut 1987.
- Furat, Ahmet Subhi, *Arap Edebiyatı*, İstanbul 1996.
- Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997.
- Gürkan, Nejdet, 'Arap Edebiyatında Kinâye Sanatının Konumu', *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl 1998, sayı 5.
- el-Hafâcî, Muhammed Abdülmün'im, Muhammed Sadî, Abdulaziz Şeref, *el-Üslûbiyyetü ve'l-Beyânül Arabî*, Beyrut 1992.
- el-Hafâcî, Saîd b. Sinân, *Sirru'l-Fesâha*, Kahire 1994.
- el-Hâşîmi, Ahmed, *Cevâhirü'l-Belâğa fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedii*, Beyrut ts.
- el-Hindî, Ali Muttakî, *Kenzu'l-Ummâl*, Beyrut 1993, XV, 551.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *Musannefu İbn Ebî Şeybe* (thk: Kemal Yusuf el-Hût, Riyad 1409.
- İbn Fâris b. Zekeriyâ Ebu'l-Hasen Ahmed, *Mu'cemu-Mekâyisi'l-Lüğa*, Beyrut ts.
- İbn Hacerî'l -Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, ts, y. y.
- İbn Kayyîm, *el-Fevâidü'l-Müşevvik*, Beyrut, ts.
- İbn Mâce, İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el- Kazvini, *es-Sünen*, İstanbul 1992.
- İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Kahire, ts.
- İbnul Kesir, İmâdü'd-din Ebû'l-Fida İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1966.

- İbnü'l-Esîr, Mec'dudin Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye Fî Garîbi'l-Hadis ve'l-Eser*, (tah. Mahmud Muhammed ve Tahir Ahmed), Kahire 1963.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâüddin Nasrullah, *el-Meseli's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâir*, (tah. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâne), Kahire 1962.
- Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn*, İstanbul 1941.
- Kazan, Ramazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, (Süleyman Demirel üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi) Isparta 2005.
- el-Kazvîni, el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, (tah. Muhammed Abdulhamîd Hendâvî), Beyrut 1980.
- Kılıç, Hulûsî, 'Belâgat', *DİA*, İstanbul 1995.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.
- el-Mubârekfûrî, Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm, *Tuhfetü'l-Ahvezî Şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, Beyrut 1990.
- el-Müberred Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil*, (tah. Muhammed Ahmed ed-Dâî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. Haccâc, *el-Camiu's-Sahîh*, İstanbul 1992.
- Neysabûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah el-Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (thk. Mustafa Abdülkadir Atâ), Beyrut 1411/1990.
- Nâka, Mahmut Kamil, "Öğretim Yöntemleri ve Arapça Öğretim Teknikleri", (Haz: Mustafa Kelebek), *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3; Sivas 1999.
- Nevevî, İbnü'l-Haccâc Yahya b. Şeref, *el-Minhâc fî Şerhi Müslim*, Kahire 1987.
- Özbalıkçı, Reşit, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, İzmir 2006.
- Özdemir, Sevim, "el-Mutenebbî Dîvânından, et-Teşbihü'l-Belîğ Sanatına Örnekler", *Dokuz Eylül Üniversitesi dergisi*, Sayı: XIX, İzmir 2004.
- Râfiî, Mustafa Sadık, *İcâzu'l-Kur'ân ve'l-Belâğati'n-Nebeviyye*, Mısır 1961.
- Sabbağ, Muhammed b. Lutfi, *et-Tasvirü'l-Fennî Fî'l-Hadisî'n-Nebevî*, y.y, 1986.
-*el-Hadisü'n-Nebevî, Mustalahahu, Belâgatühü, Kütübühü*, Beyrut 1981.
- Sakallı, Talat, "Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajının Aktüel Değeri ve Problemleri", *III. Kutlu Doğum Sempozyumu, SDÜ İlahiyat Fakültesi*, Isparta 2000.
- Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2000.
- es-Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'Ulûm*, (tah. Abdülhamid Hendâvî), Beyrut 200.
- Subhi Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları* (çev: Yaşar Kandemir), Ankara 1986.
- Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebi Bekir, *el-Câmiu's-Sağır fî Ehâdisi'l-Beşîrin-Nezîr*, Beyrut 1981.
-*el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire 1985.
- Şerif er-Razî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, (tah. Taha Muhammed), Kahire 1967.
- et-Teftazânî, Sa'düddin, *Muhtasarü'l Meânî*, İstanbul 1304.
- et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, İstanbul 1992.
- el-Ukkâvî, İnâm Fevvâl, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî Ulumi'l-Belâğa el-Bedî ve'l Beyan ve'l Meâni*, Beyrut 1992.
- Uysal, Muhittin, "Hadisin Arap Dilbilimine Etkisi ve Hadisle İstihâd Mes'elesi", *Marife*, yıl. 6, sayı. 1, Konya 2006.
- Uzun, Tacettin, "Hz. Peygamber'in Belâgat ve Fesâhati", *Makâlât*, Konya 1999/2.
- ez-Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *Esâsü'l-Belâğa*, Beyrut 1965.
- ez-Zerkeşî, Bedruddin, Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (tah. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Kahire 1958.